

Att. Miljø- og fødevarerminister Jakob Ellemann-Jensen
Miljø- og Fødevarerministeriet
Slotsholmsgade 12
1216 København K

17. september 2018

Vedr. anmodning om en udtalelse om dyreetiske og dyrevelfærdsmæssige overvejelser i forbindelse med omplacering af vilde dyr, der har været holdt i cirkus.

Det Dyreetiske Råd har modtaget en henvendelse fra miljø- og fødevarerminister Jakob Ellemann-Jensen dateret 27. maj 2018 med anmodning om en udtalelse om dyreetiske og dyrevelfærdsmæssige overvejelser i forbindelse med omplacering af vilde dyr, der har været holdt i cirkus.

Baggrunden for anmodningen er, at regeringen finder, at tiden er løbet fra, at vilde dyr optræder i cirkus og derfor ønsker at udvide forbuddet mod vilde dyr i cirkus til også at omfatte elefanter, søløver og zebraer. Indførelse af et sådant forbud giver anledning til flere overvejelser vedrørende de eksisterende vilde dyr i cirkus, herunder om muligheden for at omplacere dyrene.

Et forslag om forbud mod vilde dyr i cirkus er i foråret 2018 blevet behandlet i Folketinget (Beslutningsforslag B 126), og Miljø- og Fødevarerministeriet har stillet deres baggrundsmateriale til rådighed for Det Dyreetiske Råd. Det Dyreetiske Råd har derudover indhentet supplerende oplysninger fra Klaus Jochumsen, Cirkus Arena, og Isabella Enoch Sosman, Cirkus Trapez. Endelig har Rådet indhentet oplysninger og materiale fra en række europæiske lande. Rådet har behandlet emnet i perioden 22. juni – 13. september 2018.

Tidligere drøftelser om cirkusdyr i Det Dyreetiske Råd

Høringssvar i 2003¹

Det Dyreetiske Råd afgav i 2003 et høringssvar til en udtalelse fra Rådet vedrørende hold af særlige dyr om fremvisning af vilde dyr i cirkus mv. På det tidspunkt var der forbud mod fremvisning af vilde dyr i cirkus, men visse vilde dyr kunne fremvises i cirkus efter dispensation fra forbuddet.

I høringssvaret drøftede Det Dyreetiske Råd velfærden for dyr i cirkus, både i relation til opstaldning, transport og træning af dyrene. Rådet drøftede desuden formålet med

---

¹ Høringssvar af 12. september 2003 til høring om Rådet vedrørende hold af særlige dyrs udtalelse af 21. juli 2003 om fremvisning af vilde dyr i cirkus m.v.
<http://detdyreetiskeraad.dk/udtalelser/udtalelse/pub/hent-fil/publication/hoeringssvar-om-dyr-i-cirkus-2003/>

cirkus, nemlig underholdning, og cirkus' mulighed for at informere de besøgende om de pågældende dyrearter.

Det Dyreetiske Råd anbefalede, at der blev udarbejdet regler for brug af dyr i cirkus. Nogle af Rådets medlemmer stillede sig dog stærkt tvivlende over for, om vilde dyrs adfærdsmæssige behov, selv med indførelsen af regler, ville kunne tilgodeses i forbindelse med opstaldningsforholdene i cirkus. Disse medlemmer ønskede derfor blot regler for brug af domesticerede dyr, mens forbuddet mod brug af vilde dyr burde håndhæves.

Høringssvar i 2008²

Det Dyreetiske Råd afgav i 2008 et høringssvar til en rapport fra Justitsministeriets arbejdsgruppe vedrørende hold og fremvisning af vilde dyr i cirkus mv.³ Arbejdsgruppen foreslog, at der blev fastsat regler for hold og fremvisning af dyr i cirkus.

I høringssvaret skitserede Det Dyreetiske Råd rapportens to principielt forskellige tilgange til brug af vilde dyr i cirkus, som også Rådets medlemmer kunne tilslutte sig:

- At det ud fra principielle etiske betragtninger, sikkerhedsmæssige overvejelser og hensyn til dyrevelfærd er uacceptabelt at dressere og fremvise vilde dyr i cirkus.
- At der ikke er principielle indvendinger mod fremvisning af vilde dyr i cirkus, hvis det kan ske på en måde, der sikrer dyrene en acceptabel velfærd og begrænser sikkerhedsmæssige risici.

Der var blandt Rådets medlemmer desuden delte meninger om det etisk acceptable i overhovedet at fremvise dyr i cirkus, uanset om de er domesticerede eller vilde.

Det Dyreetiske Råds medlemmer understregede, at hensynet til at sikre velfærden for dyr, der holdes, trænes og anvendes til fremvisning i cirkus m.m. skal gælde alle dyr, uanset om de er domesticerede eller vilde. Alle medlemmerne kunne derfor bakke op om, at der blev fastsat regler, der så vidt muligt sikrer dyrenes velfærd, herunder også regler vedrørende de vilde dyr, såfremt disse fremover skulle holdes og fremvises i cirkus.

Status i 2018

I 2009 blev der fastsat regler for hold og fremvisning af dyr i cirkus mv. Reglerne er siden blevet ændret (senest i 2015, jf. BEK nr 1494 af 10/12/2015). Der er stadig forbud mod fremvisning af visse vilde dyr i cirkus, men ikke dyr af de arter som typisk anvendes i Danmark – elefanter, søløver og zebraer.

Miljø- og fødevarerministeren har anmodet Det Dyreetiske Råd om en udtalelse vedrørende de dyreetiske og dyrevelfærdsmæssige overvejelser ved omplacering af vilde dyr fra cirkus i tilfælde af et forbud. Rådet har derfor valgt at fokusere på dette, men har noteret, at der også er andre mulige konsekvenser af et forbud, som kan være relevante at overveje, fx af følelsesmæssig karakter for de personer, der er knyttet til dyrene, eller

---

² Høringssvar af 2. december 2008 til høring over rapport om hold og fremvisning af dyr i cirkus m.v.
<http://detdyreetiskeraad.dk/udtalelser/udtalelse/pub/hent-fil/publication/hoeringssvar-om-dyr-i-cirkus-2008/>

³ Hold og fremvisning af dyr i cirkus mv. Rapport afgivet af Justitsministeriets arbejdsgruppe vedrørende hold og fremvisning af dyr i cirkus mv. November 2008
http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2008/Rapport_om_hold_og_fremvisning_af_dyr_i_cirkus.pdf

økonomiske aspekter som fx muligheden for ekspropriation. Rådet har ikke drøftet evt. konsekvenser af et forbud for andre dyr, der er omfattet af de nuværende regler for hold og fremvisning af dyr i cirkus, dvs. forlystelsesparker og lignende virksomheder, der som led i deres virksomhed fremviser levende dyr, som optræder for et publikum. Rådet har heller ikke drøftet, hvorvidt der bør være et forbud eller ej.

Vilde dyr i cirkus

Der er i dag kun to cirkus i Danmark, der selv har vilde dyr. Så vidt Rådet har kunnet få oplyst, er der tale om i alt 4 elefanter, 3 søløver og 5 zebraer.

- *Elefanter*
De fire elefanter er afrikanske hunelefanter, og de er omkring 30-40 år gamle. Der er tale om én elefant i det ene cirkus og tre elefanter i samme gruppe i det andet.
- *Søløver*
De tre søløver er patagoniske søløver, en han og to hunner. De er 2-4 år gamle.
- *Zebraer*
De fem zebraer er af ukendt underart. Det er alle hanner, hvoraf en er kastret. De er 8-10 år gamle.

Der er tale om sociale dyrearter, der er vant til at være sammen i en gruppe og med mennesker. Det må antages at være en stressfaktor for dem at blive adskilt fra de dyr og mennesker, som de er vant til at omgås. Graden af stresspåvirkning og varigheden af perioden, hvor dyrene tilpasser sig en ny situation, vil afhænge af det enkelte dyr og hvilken situation, det evt. omplaceres til.

Der er endvidere tale om dyr, der kræver en del plads. For søløvernes vedkommende er der desuden behov for svømmefaciliteter af en vis størrelse, og især for elefanternes vedkommende er der behov for tilstrækkelige sikkerhedsforanstaltninger. Endelig er det værd at notere, at dyrene kan forventes at leve relativt længe endnu – den forventede levealder er for elefanter 50-60 år, for søløver 20-30 år, og for zebraer 25-30 år.

Disse forhold bør efter Det Dyreetiske Råds opfattelse indgå i overvejelserne om, hvad der skal ske med dyrene ved et forbud.

Muligheder for omplacering

Det Dyreetiske Råd bemærker indledningsvis, at aflivning kan være et alternativ til omplacering af dyrene. Herved undgår man at udsætte dyrene for stress og de usikkerheder, som en omplacering vil udsætte dem for. Aflivning giver dog også anledning til etiske overvejelser om værdien af dyrs liv – i tilslutning til de dyrevelfærdsmæssige betragtninger.

Det Dyreetiske Råd er bekendt med følgende andre muligheder:

Naturlig afgang

En mulighed er at indføre et forbud, der tillader, at eksisterende dyr fortsat holdes og fremvises i omrejsende cirkus men afvikles ved naturlig afgang. Herved undgår man at dyrene oplever ændringer af deres tilværelse, som kan stresser dem. Dette kan dog for de aktuelle dyrs vedkommende betyde, at forbuddet først vil have reel effekt om 15-30 år, afhængig af dyrenes nuværende alder og forventede levealder.

Beholde dyrene i dansk cirkus uden mulighed for at optræde i Danmark

Ved at beholde dyrene i cirkus undgår man at påføre dem den stresspåvirkning, der ligger i at skulle flytte til et nyt sted. Løsningen forudsætter dog, at der er passende faciliteter et fast sted til at holde dyrene året rundt, og at ejerne kan og vil tage sig af dyrene i resten af deres levetid.

De danske cirkus har allerede sådanne faciliteter. Løsningen er dog forbundet med betydelige omkostninger, fx til foder og mandskab til pasningen, og udgiften vil ikke længere kunne dækkes af indtægter fra dyrenes optræden.

Sende dyrene til zoologiske anlæg i ind- og/eller udland

Ved at sende dyrene til zoologiske anlæg (dvs. zoologiske haver, dyre- og safariparker) er der sikret opstaldningsforhold og pasning resten af deres levetid. Løsningen forudsætter dog, at man kan finde zoologiske anlæg, der er interesserede i at aftage dyrene. Søløver og zebraer er formodentlig relativt nemme at afsætte, mens det kan være vanskeligere med elefanterne.

Det er altid svært at integrere elefanter i en etableret gruppe, og succesen afhænger bl.a. af elefanternes køn, alder og sociale egenskaber. Dertil kommer, at flere og flere zoologiske anlæg går over til at holde deres elefanter med så lidt kontakt til mennesker som muligt. Cirkuselefanter er i sig selv meget præget på mennesker, og de kan derfor have svært ved at indgå naturligt i en ny elefantflokk og at vænne sig til den manglende kontakt med mennesker. Dette gælder til en vis grad også for søløver og zebraer. Disse dyr er dog måske nemmere at afsætte samlet, og for søløvernes vedkommende kan de måske afsættes til en zoo, der også har træning af og opvisning med søløver.

Det er usikkert, om der rent praktisk vil være muligheder for at omplacere de aktuelle cirkuselefanter til danske zoologiske anlæg. Og der udestår i givet fald en afklaring af de økonomiske aspekter. Hvad udenlandske zoologiske anlæg angår, kan man forsøge sig gennem det europæiske avlssamarbejde. Men selv hvis mulighederne foreligger rent praktisk vil de nævnte udfordringer med omplacering af elefanter fra cirkus til zoo stadig være gældende.

Sende dyrene til rehabiliteringsparker

Rehabiliteringsparker er parker, der er specielt beregnet på at modtage cirkusdyr, der ikke længere kan være en del af cirkus. Det kræver plads og ekspertise at drive sådanne parker. Så vidt Rådet er orienteret, er der kun én park i Europa. Denne er dog p.t. blot under etablering og vil kun kunne tage imod elefanter ("Elephant Haven" i Frankrig⁴).

---

⁴ <http://www.elephanthaven.org/>

Det er dog på nuværende tidspunkt uklart, om det overhovedet vil lykkes at få rejst tilstrækkelige midler til udvikling af "Elephant Haven"-projektet, og i så fald hvor mange elefanter parken vil kunne tage, og hvornår. Hvis projektet udvikles som planlagt, udestår stadig en vurdering af hvilke elefanter, der kan sendes dertil, og om stedet forventes at kunne sikre elefanternes velfærd i resten af deres levetid.

Der findes også rehabiliteringsparker for tidligere arbejdslefanter uden for Europa, bl.a. i Thailand. Men de er beregnet til at tage sig af "arbejdsløse" elefanter fra lokalområdet, og de kan ikke forventes at kunne aftage de danske cirkuselefanter. Dels er cirkuselefanterne i Danmark afrikanske, og dels har man i de pågældende parker problemer nok med at finde plads til de lokale elefanter, der er blevet tilovers. Rådet er ikke bekendt med, at der findes rehabiliteringsparker for søløver og zebraer.

Sende dyrene tilbage til naturen i deres hjemlande

Genudsætning i naturen er vanskeligt af flere grunde. For det første er der ikke etableret genudsætningsprogrammer for de pågældende dyrearter. Og for elefanterne gælder, at der i hvert fald nogle steder i forvejen er for mange af dem i forhold til det areal, de har til rådighed. Sidst, men ikke mindst, egner cirkusdyr sig ikke til at komme tilbage i naturen. De vil have vanskeligt ved at begå sig blandt deres vilde artsfæller og skulle klare sig på egen hånd, og de vil sandsynligvis hurtigt bukke under.

Sende dyrene ud i den danske natur

De samme overvejelser gælder ved udsætning af dyrene i dansk natur, som ved udsætning i deres hjemlande. Dertil kommer, at det er tvivlsomt, om den danske natur vil kunne tilgodese dyrenes behov, og om de vil kunne trives i det danske klima. Det må derfor forventes, at dyrene i givet fald skal have supplerende foder og vand, og at der skal bygges faciliteter, der sikrer afskærmning mod vind og vejr, særligt i vinterperioden.

Afsætning af dyrene til udenlandske cirkus

Dyrene kan muligvis afsættes til cirkus i andre lande. Det vil dog være usikkert, hvilke forhold dyrene i så fald skal leve under.

Erfaringer fra andre lande

En række lande i Europa har allerede forbudt vilde dyr i cirkus. I nogle lande var der ikke lokale cirkus med vilde dyr ved forbuddets ikrafttræden, og forbuddet har her alene haft den konsekvens, at omrejsende cirkus med vilde dyr ikke længere kan fremvise deres dyr i det pågældende land. I de lande, hvor der på tidspunktet for forbuddet stadig var lokale cirkus med vilde dyr, har man, så vidt Rådet har kunnet få oplyst, tilladt forskellige løsninger for de eksisterende dyr, fx naturlig afgang (hvor de dyr, der allerede er i cirkus fortsat må holdes og optræde), ophold i cirkussets vinterkvarter uden optræden, samt omplacering i zoologiske anlæg.

Det Dyreetiske Råds overvejelser og anbefalinger

Det Dyreetiske Råd har drøftet de ovenfor skitserede muligheder. Indledningsvis står det klart, at drøftelserne om, hvad der skal ske med de dyr, der omfattes af et forbud, ud over dyrevelfærd rummer en række andre overvejelser af etisk karakter, herunder om værdien af dyrs liv, og hensyn til de berørte personer.

Overordnet set kan dyrene betragtes som en del af et større billede, hvor det ikke i sig selv er problematisk at skille sig af med dem, når de ikke længere kan opfylde det ønskede formål, hvis blot det gøres på en dyreværns-mæssigt forsvarlig måde. Men dyrene kan også ses som særegne individer, hvis liv skal respekteres. Langt hen ad vejen vil man ud fra de to anskuelser kunne pege på de samme muligheder, men ikke når det kommer til overvejelsen om aflivning. Hvor det for nogle vil være acceptabelt at aflive dyrene, når blot det foregår dyreværns-mæssigt forsvarligt, vil dette for andre være udtryk for en uacceptabel respektløshed for dyrenes liv. Begge tilgange findes blandt Rådets medlemmer. For de medlemmer, som peger på aflivning som et ligeværdigt alternativ til omplacering, begrundes dette med, at dyrene derved undgår stress ved at blive omplaceret til forhold, som der ydermere jf. overvejelserne herunder hersker en del usikkerhed om. Ved aflivning ved man med sikkerhed, hvad der sker med dyret. Dyrene skal under alle omstændigheder dø på et eller andet tidspunkt, og de har næppe selv en forventning om at nå en vis levealder. Disse medlemmer peger desuden på, at de ressourcer, der vil skulle bruges på omplacering, måske kan bruges bedre til at gøre en større og positiv forskel for andre dyr. De medlemmer, der ikke accepterer aflivning, vurderer, at i hvert fald visse omplaceringsmuligheder vil være dyrevelfærdsmæssigt at foretrække og mener, at de nødvendige ressourcer bør sættes af til dette.

En del af Rådets medlemmer udelukker således ikke, at aflivning i nogle tilfælde vil kunne være den bedste løsning for dyret. Alle medlemmer er dog enige om, at der næppe vil være folkelig opbakning til aflivning, og at en sådan beslutning forudsætter en konkret vurdering af det pågældende dyr og de aktuelle alternativer.

Rådet minder her om, at det er væsentligt at skelne mellem, hvilke tiltag der reelt vil kunne fungere godt for dyrene, og hvilke der blot kan give mennesker en fornemmelse af at have gjort noget godt for dyrene, uden at dette rent faktisk er tilfældet. Endelig peger Rådet på, at overvejelserne om aflivning eller omplacering af cirkusdyr udstiller forskelle i både status og økonomisk værdi af dyr – der vil formodentlig være større villighed til at betale for omplacering af elefanter end af søløver og zebraer.

Muligheder for omplacering

Det Dyreetiske Råd har drøftet de skitserede muligheder. Rådet finder, at nogle umiddelbart kan udelukkes af dyreetiske og dyrevelfærdsmæssige grunde, eller fordi de af praktiske grunde ikke er realistiske. Rådet har derfor ikke drøftet disse nærmere. Det drejer sig om afsætning af dyrene til cirkus i udlandet, der ikke vil stille dyrene anderledes end i den nuværende situation (og måske endda dyrevelfærdsmæssigt værre), og omplacering til rehabiliteringscentre i hjemlandene, hvilket så vidt Rådet ved ikke findes for de pågældende dyr. Rådet udelukker endvidere udsætning i naturen i hjemlandet eller i Danmark, hvilket vil være dyreværns-mæssigt uforsvarligt uden supplerende fodring og etablering af understøttende faciliteter, samt naturlig afgang på de nuværende vilkår, der efter Rådets opfattelse blot trækker beslutningen om et forbud i langdrag.

Det Dyreetiske Råd finder, at følgende muligheder måske vil kunne være dyrevelfærdsmæssigt forsvarlige, alle naturligvis forudsat at faciliteterne i de konkrete tilfælde tilgodeser dyrenes behov:

- *Beholde dyrene i dansk cirkus uden mulighed for at optræde i Danmark*
Rådet forudsætter, at et forbud betyder, at dyrene vil kunne holdes i deres allerede godkendte faste vinterkvarter, men uden mulighed for at optræde, samt at dyrene ikke vil kunne medtages på turne, selv om de ikke optræder. Rådet peger i den forbindelse på, at dyrene muligvis vil kunne opleve en vis frustration ved ikke længere at blive trænet og optræde – i hvert fald i en overgangsperiode, indtil de vænner sig til de nye omstændigheder.

Rådet er samtidig betænkeligt ved, om der fortsat vil være mulighed for, at dyrene kan turnere med cirkus i udlandet. I så fald vurderer Rådet, at der er risiko for, at forbuddet i praksis ikke vil have nogen effekt for de pågældende dyr, eller at dyrene i værste fald er dårligere stillet pga. længere transporttid og optræden i lande uden regler for hold af cirkusdyr. Rådet anbefaler derfor, at det ved et forbud samtidig sikres, at dyrene ikke kan sendes på turne i udlandet.

- *Sende dyrene til zoologiske anlæg i ind- og/eller udland*
Det Dyreetiske Råd anser som udgangspunkt faciliteterne i gode zoologiske anlæg for at være tilstrækkelige til at kunne huse de tidligere cirkusdyr dyreværnsmæssigt forsvarligt. Rådet er dog alligevel betænkeligt ved, hvordan dyrene vil trives under forholdene i zoologiske anlæg. Dyrene skilles måske fra deres kendte flok, de skal måske indsættes i andre etablerede flokke, og de er vant til en helt anden tilværelse, som bl.a. involverer tæt kontakt med mennesker. Tilvænningen til menneskelig kontakt kan desuden betyde, at dyrene kan udgøre en risiko for personalet, fordi dyrene har mistet deres naturlige skyhed. Der kan derfor være behov for nytænkning, både i forhold til indhusning og til omgang med dyrene. Endelig vil dyrene ikke kunne bruges i avlsprogrammer, da deres genetiske baggrund er ukendt. Søløver og zebraer vil formodentlig være nemmere at afsætte end elefanter, men Rådet vurderer, at der er usikkert, om tidligere cirkusdyr, uanset art, vil være af interesse for zoologiske anlæg.
- *Sende dyrene til rehabiliteringsparker*
Som nævnt findes der, så vidt Rådet er orienteret, ingen relevante rehabiliteringsparker i de aktuelle dyrs hjemlande. Det planlagte projekt "Elephant Haven" ser derfor ud til reelt at være den eneste mulighed af denne slags p.t., og den er kun relevant for elefanterne.

Hvis der er ønske om, at de danske cirkuselefanter skal omplaceres til dette projekt, bør der efter Det Dyreetiske Råds opfattelse arbejdes aktivt på at sikre, at der reserveres plads til dem. Rådet er dog her betænkeligt ved både tidshorizonten for, hvornår projektet vil være klar til at tage imod elefanterne, og hvilke faciliteter dyrene vil kunne tilbydes. Rådet anbefaler derfor, at hvis der satses på denne løsning, skal der samtidig udarbejdes en alternativ plan, hvis det senere viser sig, at elefanterne ikke kan afsættes til dette projekt.

Afslutningsvis peger Det Dyreetiske Råd på, at det ved indførelsen af et forbud mod vilde dyr i cirkus er vigtigt at tillade en tilstrækkelig overgangsordning til at kunne sikre en ansvarlig afhænging af dyrene. Alternativt peger Rådet på muligheden for ekspropriation, hvis dette kan sikre kontrol med, hvad der sker med dyrene. Under alle omstændigheder anbefaler Rådet, at der hurtigt iværksættes et forbud med klare retningslinjer, så der ikke

spekuleres i at hente nye, yngre dyr til Danmark, som kan vanskeliggøre og forsinke afviklingen af vilde dyr i danske cirkus.

Med venlig hilsen,

Stine B. Christiansen,
Sekretariatsleder